

Lubomira Tyszler

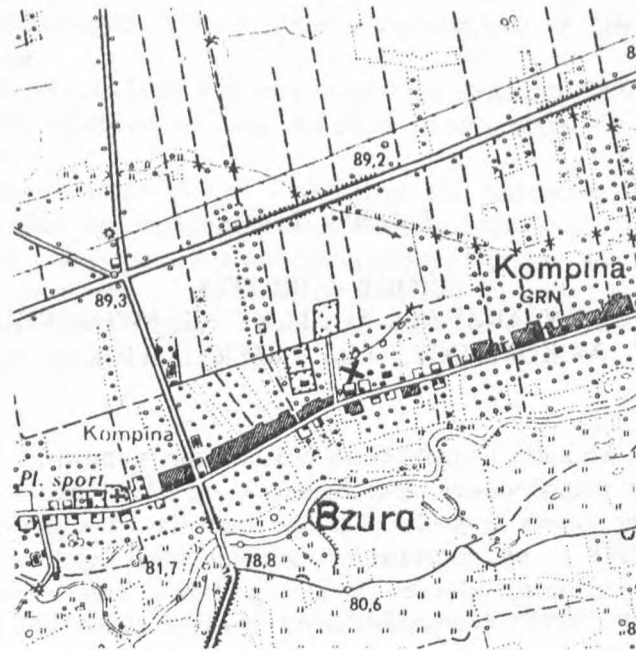
**GROBY Z BRONIĄ
Z CMENTARZYSKA KULTURY PRZEWORSKIEJ
W KOMPINIE, WOJ. SKIERNIEWICKIE**

Cmentarzysko kultury przeworskiej w Kompinie, stanowisko 12, znajduje się na terasie nadzalewowej rzeki Bzury, w odległości około 0,4 km na północ od jej koryta (rys. 1). Pierwsze badania na stanowisku, które podjęto w 1988 r. na podstawie informacji uzyskanych w wywiadzie terenowym, przyniosły odkrycie sześciu grobów¹. Prace kontynuowano w latach 1991 i 1993². Na przebadanym obszarze około 330 m² odkryto dotychczas 24 groby. Na cmentarzysku wystąpiły bruki kamienne związane z pochówkami, tworzące niekiedy kilkuwarstwowe konstrukcje z kamieni eratycznych; w większości jednak uległy one zniszczeniu i rozwleczeniu nie zachowując pierwotnego układu. Ukończenie badań na cmentarzysku w Kompinie nastęrcza wiele problemów, ze względu na położenie stanowiska na prywatnych terenach upraw ogrodowych oraz w obrębie zabudowań mieszkalno-gospodarczych. Dotychczasowe odkrycia określają chronologię stanowiska na czas od młodszego okresu przedrzymskiego (początek w fazach A1–A2) aż po fazę C2 młodszego okresu rzymskiego³.

¹ Informację uzyskano od ob. W. Wałasińskiego zam. w Kompinie, który następnie wyraził zgodę na prowadzenie badań sondażowych w obrębie jego gospodarstwa. Dalsze prace prowadzono na gruntach ob. J. i H. Wilków. Wymienionym osobom składam podziękowanie. L. Tyszler, *Kompina stan. 6, woj. skierniewickie*, „Informator Archeologiczny”, Badania 1988, Warszawa 1992, s. 76 (później stanowisko otrzymało numer 12).

² L. Tyszler, *Kompina, stan. 12, woj. skierniewickie*, „Informator Archeologiczny”, Badania 1991, 1993 (w druku). Prace badawcze prowadzono z funduszków WKZ w Skierniewicach, natomiast sezon 1993 finansował Urząd Gminny w Nieborowie.

³ T. Dąbrowska, *Wczesne fazy kultury przeworskiej, chronologia – zasięg – powiązania*, Warszawa 1988; K. Godłowski, *Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten*, [w:] *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*, Kraków 1992, s. 23–54.

Rys. 1. Kompina, gm. Nieborów, woj. skierniewickie, stan. 12
x – położenie stanowiska

Informacje archiwalne o materiałach grobowych z okresu wpływów rzymskich w Kompinie pochodzą z wczesnego okresu powojennego. Cmentarzysko znajdować się miało na lewym brzegu rzeki Bzury, przy drodze prowadzącej przez wieś. Zniszczeniu uległo już przynajmniej w latach 1945–1947. W przypadkowo odkrytym grobie ciałopalnym znaleziono część rondelka brązowego E 143 oraz naczynia na pustych nóżkach⁴. Lokalizacji tego odkrycia nie udało się określić.

Wyróżniającymi się pochówkami na badanym cmentarzysku są groby z bronią, zwłaszcza nr 3, 13, 18, zawierające liczne militaria. Pojedyncze elementy uzbrojenia zawierały także trzy inne pochówki. Stanowi to 25% dotychczas odkrytych grobów. Ponadto wśród zabytków luźnych znaleziono

⁴ L. Sawicki, *Działalność wydziału konserwacji i badań zabytków w terenie w latach 1945–1947*, „Sprawozdania PMA” 1948, t. 1, s. 110 (na podstawie informacji W. Antoniewicza, penetracji terenowej dokonała A. Kietlińska w 1947 r.); M. Gozdowski, *Nowe znaleziska importów rzymskich na Mazowszu*, „Sprawozdania PMA” 1952, t. 4, z. 3–4, s. 180; A. Kempisty, *Obrządek pogrzebowy z okresu rzymskiego na Mazowszu*, „Światowit” 1965, t. 26, s. 30 (74); J. Wielowiejski, *Die spätkeltischen und römischen Bronzegefäße in Polen*, „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission” 1985, Bd. 66, s. 291 (218).

dwa groty. Studia nad militariami na obszarze Barbaricum oparte są w dużej mierze na znaleziskach z terenu kultury przeworskiej, ze względu na występowanie tu konsekwentnie – od okresu przedrzymskiego i w ciągu okresu rzymskiego, sięgając aż po wczesne fazy wędrówek ludów – obyczaju wyposażenia zmarłych w broń. Wobec obserwowanego w ostatnich latach dużego zainteresowania badaczy polskich problematyką bronzionawczą⁵, wydaje się celowe udostępnienie w pierwszym rzędzie materiałów o dużym walorze poznawczym, zwłaszcza pochodzących z dobrze zachowanych zespołów zamkniętych.

Przedmiotem opracowania będzie zatem prezentacja trzech grobów zawierających zestawy militariów wraz z omówieniem współwystępujących tam innych kategorii materiałów. Oznaczenia typów zabytków oparte są na ogólnie przyjętej nomenklaturze, zapinki według O. Almgrena⁶, umbra i imacze według M. Jahna⁷, grzebienie według S. Thomas⁸, ostrogi kabłąkowe według K. Godłowskiego, J. Ginalskiego⁹, formy naczyń wczesnorzymskich według T. Liana¹⁰, miecze według M. Biborskiego¹¹, sprzączki i inne elementy pasa według K. Raddatza, R. Madydy-Legutko¹², groty według P. Kaczanowskiego¹³.

Grób 3 (wykop I/88), popielnicowy (naruszony). Znajdował się w sąsiedztwie dużego, rozwleczonego skupiska kamieni, o wymiarach około

⁵ M. Biborski, *Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej*, „Materiały Archeologiczne” 1978, t. 18, s. 53–165; J. Ginalski, *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, „Przegląd Archeologiczny” 1991, t. 38, s. 53–84; K. Godłowski, *Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich*, [w:] *Arma et ollae. Księga pamiątkowa A. Nadolskiego*, Łódź 1992, s. 71–88; P. Kaczanowski, *Importy broni rzymskiej na obszarze europejskiego Barbaricum*, „Rozprawy Habilitacyjne”, nr 244, Kraków 1992; tenże, *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*, Klasyfikacje zabytków archeologicznych, t. 1, Kraków 1995.

⁶ O. Almgren, *Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte*, Stockholm 1897.

⁷ M. Jahn, *Die Bewaffung der Germanien in der älteren Eisenzeit*, Würzburg 1916.

⁸ S. Thomas, *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege” 1960, t. 8, s. 54–215.

⁹ K. Godłowski, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, „Zeszyty Naukowe UJ” 1970, Prace Archeologiczne, z. 11, s. 8–9; Ginalski, *Ostrogi...*

¹⁰ T. Liana, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, „Wiadomości Archeologiczne” 1970, t. 35, s. 429–491.

¹¹ Biborski, *Miecze...*

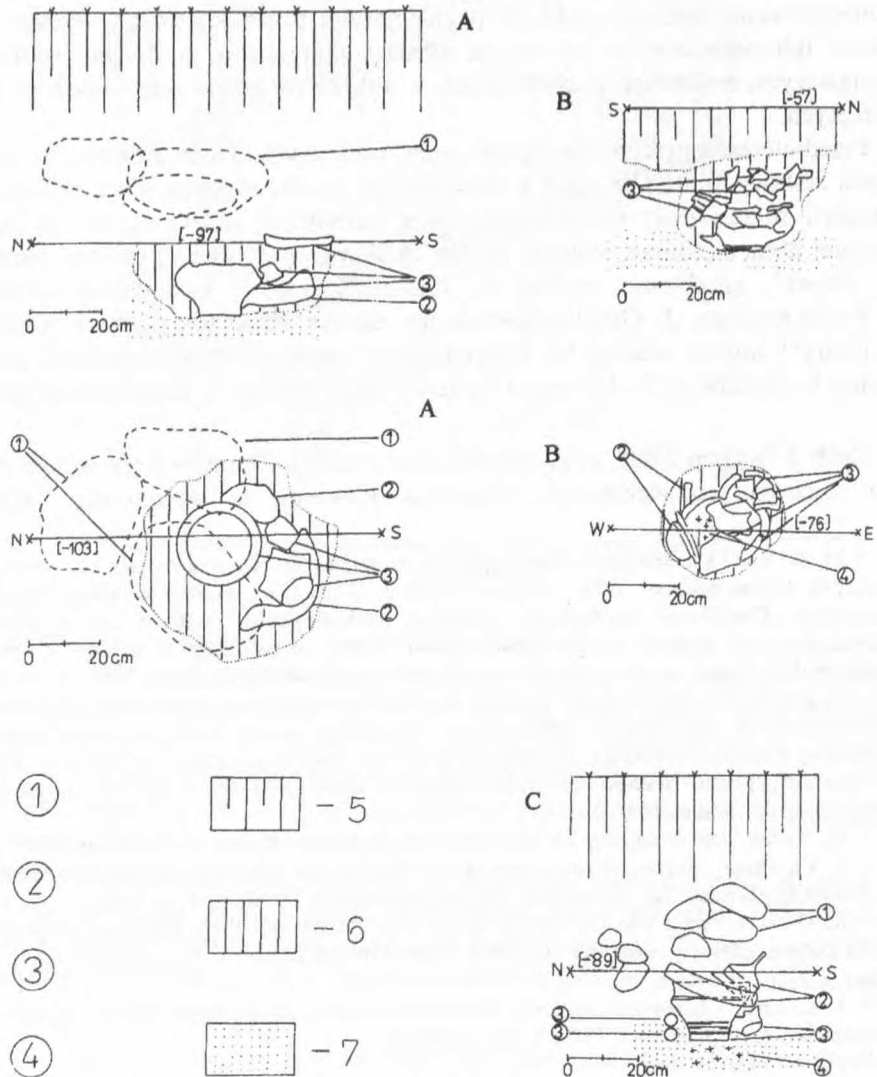
¹² K. Raddatz, *Der Thorsberger Moorfund Gürtelteile und Körperschmuck*, Offa-Bücher, Bd. 13, Neumünster 1957; R. Madyda, *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” 1977, t. 4, s. 351–409; R. Madyda-Legutko, *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, BAR, 1986, International Series 360.

¹³ Kaczanowski, *Klasyfikacja grotów...*

Tablica I

Kompina, woj. skierniewickie, stan. 12

1 - kamienie, 2 - przedmioty metalowe, 3 - ceramika, 4 - przepalone kości,
5 - próchnica współczesna, 6 - wypełnisko jamy, 7 - piasek calcowy

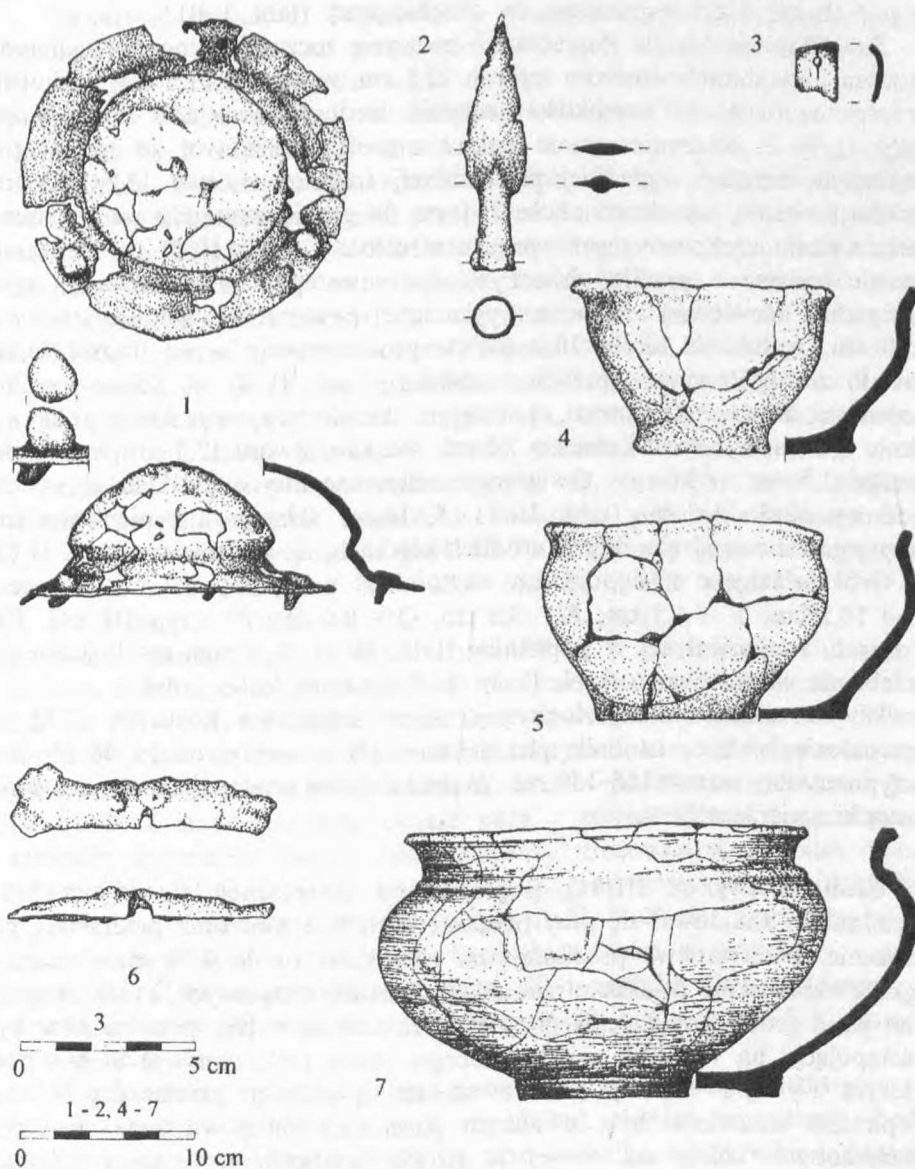

2,0×2,4 m, pomiędzy którymi znaleziono luźno grot żelazny oraz liczne ułamki ceramiki, między innymi toczonej. Zabytki te mogły jednak należeć do innego, zniszczonego już zespołu grobowego; w pobliżu wystąpiły, na złożu wtórnym, przepalone kości. Bezpośrednio nad jamą grobową kamienie

Tablica II

Kompina, woj. skierniewickie, stan. 12

Wyposażenie grobu 3: 1, 2, 6 – żelazo, 3 – kość, 4, 5, 7 – glina

nie wystąpiły. Zarys grobu pojawił się na głębokości około 0,25–0,30 m pod warstwą próchnicy; górna jego część była naruszona. W jamie o wy-

miarach około $0,35 \times 0,30$ m umieszczono popielnicę (zrekonstruowaną w całości), a następnie ułożono dary grobowe, ciasno wypełniające niewielką jamę. Dwie przystawki były rozbite, o różnym stopniu przepalenia ułamków składających się na to samo naczynie. Przepalone kości znajdowały się w popielnicy, a także poza nią, w obrębie jamy (tabl. I B).

Zawartość grobu. 1. Popielnica – naczynie toczone o mocno wydętym brzuścu i wymiarach: średnica wylewu 22,5 cm, wysokość 15,5 cm, wydętość brzuśca na około $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia, średnica pierścienia dna 9,5 cm (tabl. II 7). 2. Naczynie ręcznie lepione o profilu zbliżonym do esowatego, baniastym brzuścu i gładkiej powierzchni, średnicy wylewu 13,5/16,0 cm (zdeformowane), wysokości około 11,0 cm (w grobie wystąpiło we fragmentach, zostało zrekonstruowane prawie w całości), (tabl. II 5). 3. Naczynie ręcznie lepione o profilu zbliżonym do esowatego, mocno rozchylonym brzegu, na niewielkiej stopce, o wygładzanej powierzchni, średnicy wylewu 15,0 cm, wysokości około 10,0 cm (w grobie wystąpiło we fragmentach, zostało zrekonstruowane prawie w całości), (tabl. II 4). 4. Żelazne umbo kopulaste z wyodrębnionym, podcięтым kołnierzem, wysokość pokrywy około 3,5 cm, wysokość kołnierza 2,6 cm, średnica otworu 12,0 cm i szerokość brzegu 2,5 cm, w którym tkwią trzy zachowane nity o płaskich główkach średnicy około 1,6 cm (tabl. II 1). 5. Imacz żelazny o rynienkowatym uchwycie i niewyodrębnionych krótkich płytkach, źle zachowany (tabl. II 6). 6. Grot żelazny o następujących wartościach metrycznych G – 15,0 cm, L – 10,5 cm, T – 4,5 cm, A – 3,5 cm, Q – 8,0 cm, Pl – typ 1B, 6G, PT – typ 1, znajdował się w popielnicy (tabl. II 3). 7. Fragment kościanego grzebienia warstwowego (tabl. II 3). 8. Przepalone kości ludzkie.

Wynik analizy antropologicznej: ciężar szczątków kostnych 1235 g, przepalenie średnie, osobnik płci żeńskiej (?) w wieku około 40–50 lat, przypuszczalny wzrost 155–159 cm. W materiale nie występują rozpoznawalne szczątki zwierzęce¹⁴.

Grób 13 (wykop III/91), popielnicowy. Eksploracja pochówki była utrudniona, znajdował się przy fundamentach budynku oraz przerastały go korzenie. Pod warstwą próchnicy, na głębokości około 0,30 m, wystąpiło zgrupowanie około dziesięciu niewielkich kamieni eratycznych, które zalegały nad jamą grobu popielnicowego. Układ złożonych w nim przedmiotów był następujący: na wierzchu zgięty w obręcz miecz podtrzymywał umbo, pod którym wystąpił wsparty na krawędziach popielnicy przelamany imacz. Popielnica ustawiona była w żółtym piasku na zbitej warstwie czystych, przepalonych kości, zaś po jej N stronie wystąpiły dwa grot żelazne,

¹⁴ Analizy antropologiczne wykonał mgr G. Mazur z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego, który brał również udział w badaniach wykopaliskowych.

zalegające poziomo jeden nad drugim, w odległości około 3 cm jeden nad drugim. Natomiast po stronie S znajdowały się ułamki naczyń-przystawek. W popielnicy wypełnionej materiałem kostnym wystąpiły dalsze zabytki (tabl. I C).

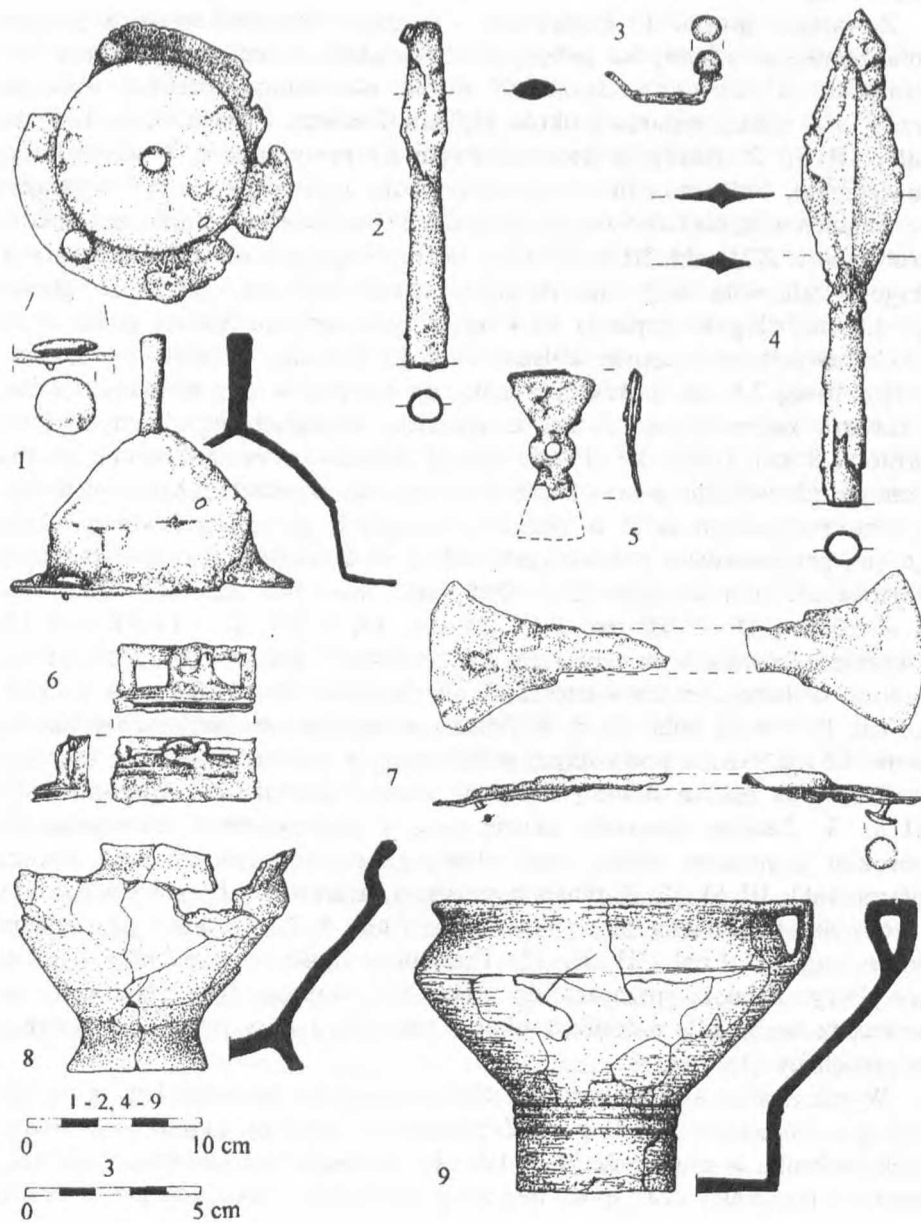
Zawartość grobu. 1. Popielnica – naczynie dwustożkowate z jednym kolankowatym uchem, na pełnej, dość wysokiej nóżce, powierzchnia wyblyszczana i czerniona, dookolne żłobki na załamie brzuśca oraz na przejściu w nóżkę, wysokość około 11,0 cm, średnica wylewu około 14,0 cm (tabl. III 9). 2. Naczynie dwustożkowate na pustej nóżce, o wygładzanej powierzchni, bez ornamentu, wysokość około 13,0 cm; w grobie wystąpiło we fragmentach, niektóre z nich przepalone (naczynie niekompletne, zrekonstruowane w 2/3), tabl. III 8. 3. Miecz żelazny¹⁵ zgięty w obręcz, o wymiarach: długość całkowita 66,5 cm, długość głowni 54,1 cm, szerokość głowni 5,2–4,9 cm, długość trzpienia 12,4 cm, długość sztychu 5,4 cm (tabl. V 1). 4. Umbo żelazne z tępym kolcem długości 5,5 cm, o średnicy 16,0 cm, w tym brzeg 2,5 cm, pokrywą wysoką na 8,0 cm, w tym kołnierz 3,9 cm, z dwoma zachowanymi nitami o płaskich, okrągłych główkach średnicy około 1,8 cm (tabl. III 1). 5. Imacz żelazny z rynienkowatą rączką i szerokimi, wachlarzowato rozchodzącymi się, wyodrębnionymi płytkami, w nich po jednym nicie o płaskich, okrągłych główkach średnicy około 1,6 cm, przełamany w połowie (tabl. III 7). 6. Żelazny grot o następujących wartościach metrycznych G – 28,0 cm, L – 16,0 cm, T – 12,0 cm, A – 5,0 cm, Q – 10,0 cm, Px – 16 cm, PL – 1C, T – 1, PT – 6 (?), z wyraźnie zaznaczonym żeberkiem (tabl. III 4). 7. Żelazny grot z ułamanym końcem o następujących wartościach metrycznych: T – 12,0 cm, A – około 2,0 cm, PT – 6 (?) (tabl. III 2). 8. Żelazna prostokątna sprzączka o wydłużonej ramie 7,5 × 2,8 cm, z podwójnym widełkowatym kolcem na jednym zaczepie, osadzonej na osi, ze skuwką zdobioną dwoma podłużnymi rowkami (tabl. III 6). 9. Żelazne masywne okucie pasa z pierścieniem i trapezowatym, szerokim jęczyzkiem (dolna część ułamana), mocowanym do pasa dwoma nitami (tabl. III 5). 10. Zapinka o szerokim, masywnym brązowym kabłąku z grzebykiem i żelazną sprężynką w tulei (tabl. V 2). 11. Dwa nity żelazne (jeden zaginął) (tabl. III 3). 12. Przepalone kości z popielnicy i spoza popielnicy. Żelazna sprzączka do pasa (8) i zapinka (10) znajdowały się wewnątrz umbra (4), natomiast okucie pasa (9) i dwa nity (11) wystąpiły w popielnicy (1).

Wynik analizy antropologicznej: ciężar szczątków kostnych 1053 g (w tym 603 g z popielnicy i 450 g spod popielnicy), stopień przepalenia średni, wiek osobnika w granicach 20–45 lat, płeć osobnika nie określona. Materiał kostny z popielnicy oraz spoza niej mógł pochodzić z tego samego osobnika,

¹⁵ Pomiary miecza oraz rysunek wykonane zostały przez mgra M. Biborskiego.

Tablica III

Kompina, woj. skierniewickie, stan. 12
 Wyposażenie grobu 13: 1-7 - żelazo, 8, 9 - glina

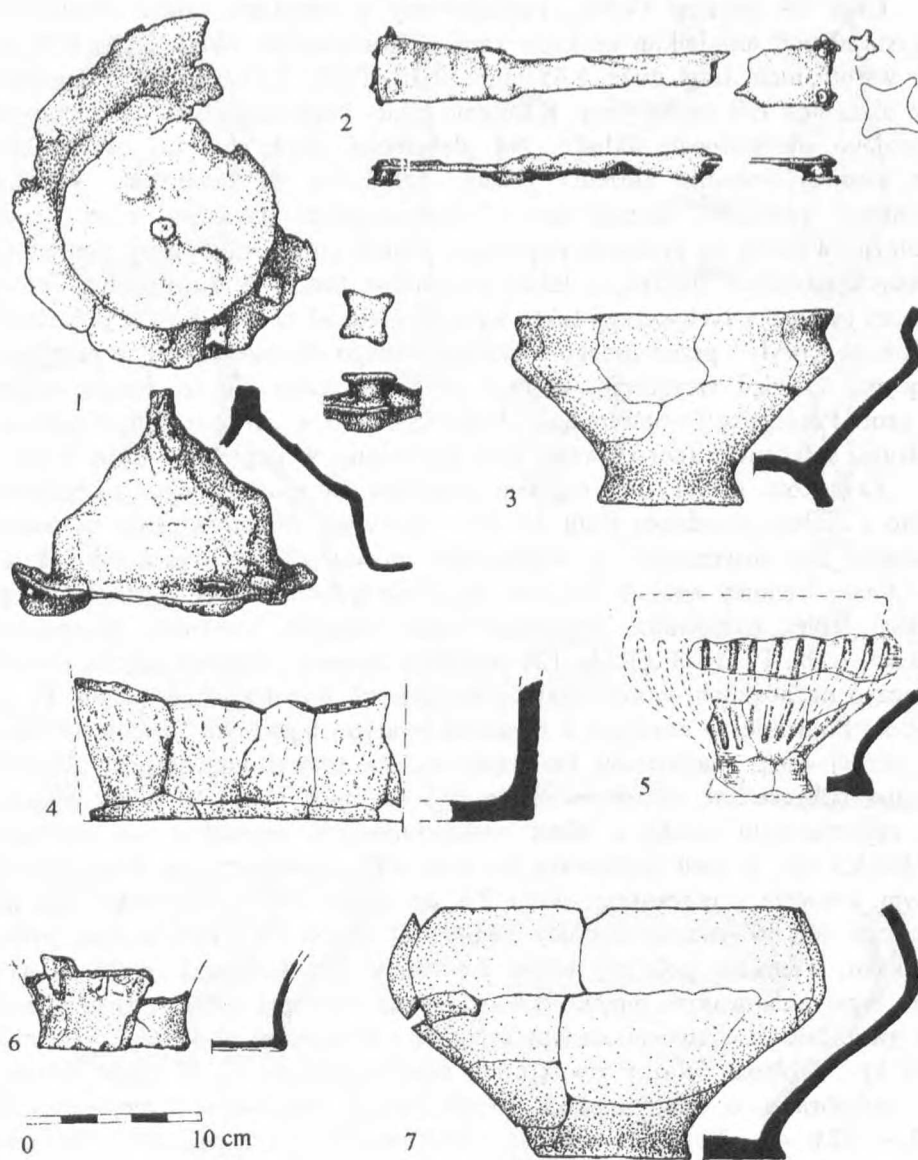

na co wskazują niektóre fragmenty czaszki. Brak rozpoznawalnych szczątków zwierzęcych.

Grób 18 (wykop IV/91), popielnicowy z resztkami stosu. Pochówek wystąpił pod niewielkim brukiem kamieni eratycznych, około $1,10 \times 0,80$ m, a wśród nich trzy duże $0,43 \times 0,3$, $0,35 \times 0,27$, $0,35 \times 0,2$ m zalegające w okolicach NE części jamy. Kamienie leżały bezładnie, bruk nie zachował swojego pierwotnego układu. Na głębokości około 0,6 m, około 0,07 m poniżej poziomu złożenia gładów, znajdował się pochówek. W nim kolejno wystąpiły: ułamki dna chropowatego naczynia, niżej imacz żelazny wsparty na krawędzi popielnicy, wokół której znajdowały się ułamki innych rozbitych naczyń, a także przepalone kości. W zachowanej dolnej części jednego z tych naczyń także wystąpił materiał kostny. Wokół popielnicy złożono „bryły” przepalonego i skorodowanego obecnie żelaza, z przylegającymi do nich szczątkami kości i resztkami stosu. Są to: miecz, umbo i grot. Popielnicę i wspomniane „bryły” złożono w czystym żółtym piasku. Drugi, całkowicie skorodowany grot znaleziono w popielnicy (tabl. I A).

Zawartość grobu. 1. Fragment naczynia chropowatego, zachowane dno z częścią przydenną (tabl. IV 4). 2. Naczynie dwustożkowate na pustej nóżce, bez ornamentu, z wygładzaną powierzchnią, wysokości około 11,0 cm, średnicy wylewu 18,0 cm (naczynie zrekonstruowane prawie w całości, lepiej zachowana, przydenna część naczynia zawierała przepalone kości) (tabl. IV 3). 3. Około 128 ułamków ceramiki, między innymi dwóch naczyń na nóżkach, kanelowanych, imitujących wyroby szklane (tabl. IV 5, 6). 4. Popielnica – naczynie o dwustożkowatym, łagodnym załomie brzuśca i górnej części nachylonej ku środkowi, na niewysokiej stopce, gładkiej szarej powierzchni, wysokości około 10,0 cm (tabl. IV 7). 5. Imacz żelazny z rynienkowatą rączką o silnie wyodrębnionych, prostokątnych płytkach $7,0 \times 3,5$ cm, w nich zachowane po dwa nity o gwiaździstym czworobocznym kształcie i przekątnej około 2,0 cm (tabl. IV 2). 6. Umbo żelazne mocno zdeformowane, średnicy pierwotnej około 16,0 cm, w tym brzeg 2,5 cm, wysokość pokrywy około 8,0 cm, w tym kołnierza około 3,0 cm (?), z nie zachowanym tępym (?) kolcem oraz z dwoma zachowanymi nitami o gwiaździstym, czworobocznym kształcie i przekątnej około 2,0 cm (tabl. IV 1). 7. Miecz żelazny dwukrotnie zgięty (tabl. V 4). 8. Grot żelazny z zadziarami o następujących przybliżonych wartościach metrycznych: G – 22,0 cm, L – 9,5 cm, B – 14,0 cm, C – 1,5 cm, A – 5,0 cm, T – 14,0 cm, średnica T – 2,0 cm (tabl. V 3). 9. Grot żelazny o przybliżonych wartościach metrycznych: G – 17,0 cm, L – 10,5 cm (11,0 cm), A – 3,5 cm, T – 6,5 cm (6,0 cm). 10. Żelazna sprzączka jednodzielna o średnicy 5,0 cm (źle zachowana).

Kompina, woj. skierniewickie, stan. 12
 Wyposażenie grobu 18: 1, 2 – żelazo, 3, 7 – glina

Bogato wyposażone w broń pochówki 13 i 18 są starsze od pochówki w grobie 3. Dwa pierwsze wykazują duże podobieństwo w zestawie znaleź-

nych tam przedmiotów, zmarli wyposażeni byli w miecze, tarcze, broń drzewcową i inne przedmioty z tym związane.

W grobie 18 wystąpiło umbo żelazne typ 7a, odm. 1 (?) (silnie zdeformowane) razem z imaczem do tarczy typu J9 (typ ten nie został przez Jahna precyzyjnie określony). Zachowany na brzegu umba gwiaździsty czworoboczny nit jest identyczny z podwójnymi nitami występującymi na płytkach imacza. Oba przedmioty stanowiły więc rodzaj kompletu do tarczy. Imacz J9 o wyodrębnionych, trapezowatych płytkach z podobnymi nitami znaleziono w grobie 190 w Młodzikowie, woj. poznańskie, z I horyzontu grobów z bronią datowanego na młodsze stadium B2¹⁶. Nity takie wystąpiły na umbach i imaczach z Tarnowa, stan. 3, woj. opolskie w grobach 19a, 30¹⁷. Grób 30 wyposażony w umbo 7a, imacz o lekko wyodrębnionych trapezowatych płytkach i ostrogi I grupy (lub E2) zaliczany jest do 2 horyzontu grobów z bronią z fazy C1a¹⁸. W grobie 11 w Lachmirowicach, woj. bydgoskie, stan. 1, wyposażonym między innymi w umbo 7a, imacz z trapezowatymi płytkami, ostrogę I grupy, sprzączkę G 16, również znajdował się nit o gwiaździstej główce, który mógł należeć do zespołu¹⁹. Pochówek również zaliczany do 2 horyzontu grobów z bronią²⁰. Analogiczne nity znane są z cmentarzysk w Łajskach, woj. warszawskie (umbo 7a, imacz J9 o niewyodrębnionych płytkach) i w Zdunach, woj. skierniewickie (luźno znalezione)²¹.

Grot z zadziorami, który współwystępował w grobie 18, mocno skorodowany i przez to trudny do określenia, wydaje się być najbliższy typowi E, datowanemu na rozwiniętą fazę B2, a także na przełom faz B2 i C1a²². Pochówek wyposażony był w miecz dwukrotnie zagięty, w którego zwojach znajdował się przepalony materiał kostny; całość jest silnie przepalona, oblepiona szczątkami kostnymi i resztkami stosu. Miecz może należeć do grupy jednosiecznych²³. Miecze jednosieczne występują najliczniej w zespołach datowanych na fazę B1 i wczesną fazę B2, rzadko w zespołach z młodszego

¹⁶ B. Dymaczewski, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie pow. Środa*, „*Fontes Archaeologici Posnaniensis*” 1957–1958, t. 8–9, ryc. 333; Godłowski, *The Chronology...*, s. 11–12, tabl. 22.

¹⁷ K. Godłowski, *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku, cz. 2*, „*Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*” 1976, t. 4, tabl. XLVI 3; tabl. XLIX 3, 4.

¹⁸ Godłowski, *The Chronology...*, s. 12–13, tabl. 22.

¹⁹ B. Zielonka, *Cmentarzysko z okresu cesarstwa rzymskiego w Lachmirowicach w pow. inowrocławskim*, „*Przegląd Archeologiczny*” 1950–1953, t. 9, s. 364–365, ryc. 8 (s. 360).

²⁰ Godłowski, *The Chronology...*, s. 12–13, tabl. 22.

²¹ T. Liana, *Znalezisko z okresu późnolaleńskiego i rzymskiego na terenach między Wisłą a dolnym Bugiem*, „*Materiały Starożytne*” 1961, t. 7, tabl. I 4, II 3; Z. Nowakowski, *Cmentarzysko ciałopalne w Zdunach, woj. skierniewickie*, „*Wiadomości Archeologiczne*” 1992–1993, t. 53, z. 1, tabl. IX 13.

²² Kaczanowski, *Klasyfikacja grotów...*, s. 31, tab. 5.

²³ Określenie miecza zasugerowane przez mgra M. Biborskiego, za co serdecznie dziękuję. Zdjęcia rentgenowskie nie dały pozytywnego rezultatu.

odcinka B2, a tylko wyjątkowo w fazie C1a²⁴. Innym metalowym przedmiotem z wyposażenia grobu 18 jest żelazna sprzączka jednodzielna o średnicy 5,0 cm, z grupy D (?).

W grobie tym znajdowała się popielnica o dwustożkowatym łagodnym brzuścu i nie wyodrębnionej krawędzi, typ IV/2 oraz drugie naczynie o dwustożkowatym brzuścu i odgiętej krawędzi, typ II/3. Powierzchnie ich są gładkie, bez ornamentu, załomy brzuśców zaokrąglone, zaś dna wyodrębnione. Inne towarzyszące naczynia to dwie czarki na nóżkach zdobione pionowymi plastycznymi wyźłobieniami imitującymi szklane wyroby. Nie były one kompletne, a ułamki z nich pochodzące były przepalone i zdeformowane. Niekompletne było również chropowate naczynie (dno i część przydenna) grupy V (?), „przykrywające” pochówek.

Zespół przedmiotów z grobu 18 w Kompinie zawiera elementy uzbrojenia z 4 grupy grobów z bronią (1 horyzont) z młodszego stadium fazy B2. Nity o gwiazdzistych główkach występowały zarówno w zespołach z fazy B2, jak i fazy C1a.

Drugim pochówkiem bogato wyposażonym w broń jest **grób 13**. Występujący tu miecz był zwinięty w obręcz, co jest zjawiskiem rzadko spotykanym, w przeciwieństwie do powszechnie stosowanego kilkakrotnego zginania miecza. Nieliczne przypadki pochodzą z Korzenia, woj. płockie (grób 16)²⁵, Krajanki, woj. kaliskie²⁶, Lachmirowic, woj. bydgoskie (grób 30)²⁷, Orońska, woj. radomskie²⁸. Stan zachowania miecza z grobu 13 w Kompinie jest dobry, został częściowo spatynowany w ogniu stosu pogrzebowego, dzięki czemu przetrwał w tym stanie. W systematyce M. Biborskiego okaz ten należy do typu III, grupującego krótkie miecze nazywane „gladiusami”, odmiany 7, występujące w zespołach datowanych na fazę B2²⁹. Według nowszych ustaleń tego badacza miecz ten można umieścić w grupie ósmej, a reprezentuje on wariant o nieco dłuższej główki i datowany jest także na fazę B2³⁰.

²⁴ K. Godłowski, *Kultura przeworska*, [w:] *Prahistoria Ziemi Polskiej*, t. 5: *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław 1981, s. 83, 87; Biborski, *Miecze...*, s. 128–129, ryc. 74.

²⁵ A. Kempisty, *Ciałopalne cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w miejscowości Korzeń, pow. Gostynin*, „Materiały Starożytne” 1968, t. 11, tabl. X 5.

²⁶ B. Abramek, Z. Kaszewski, *Materiały z cmentarzyska w Krajance, pow. Wieruszów*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1973, ser. archeologiczna, t. 20, tab. VIII 9.

²⁷ Zielonka, *Cmentarzysko...*, s. 376, ryc. 27: 9.

²⁸ A. Kokowski, *Grób wojownika kultury przeworskiej z Orońska w woj. radomskim*, „Acta Universitatis Lodzianis” 1991, Folia archaeologica, z. 12, rys. 1 i 2.

²⁹ Biborski, *Miecze...*, s. 67–68. Określenie miecza wg M. Biborskiego, za co serdecznie dziękuję.

³⁰ M. Biborski, *Die Schwerter des 1 und 2. Jahrhunderts n. Chr. aus dem Römischen Imperium und dem Barbaricum*, „Évkönyve” 1993 (1994), Specimina Nova, s. 98.

Umbo żelazne z omawianego grobu należy do typu J7a, odmiany 1 według T. Liana³¹, natomiast imacz jest egzemplarzem o rynienkowatym uchwycie z wyodrębnionymi, mocno wachlarzowato rozchylonymi płytkami, z pojedynczymi nitami, należącym do jednej z odmian typu J9. Analogiczne egzemplarze imaczy, rzadko spotykane, wystąpiły w Sokółwku, woj. warszawskie³², Choruli, woj. opolskie (grób 53 i 92)³³, w Zadowicach, woj. kaliskie, stan. 1 (grób 208)³⁴, Krasusze-Gołowierzach, woj. siedleckie³⁵, w Kutnie, woj. płockie, stan. 2³⁶. Umbo i imacz mają zachowane jednakowe nity o płaskich, okrągłych główkach średnicy około 1,8–1,6 cm, które, jak można sądzić, stanowiły rodzaj kompletu do jednej tarczy, podobny temu z grobu w Krasusze-Gołowierzach.

Dwa groty żelazne, które wystąpiły w grobie 13, należą do dwóch różnych typów, jeden z szerokim liściem typu VIII, odmiany 1, drugi o wąskim liściu typu XII (?). Pierwszy z nich datowany jest na rozwinięte stadium fazy B2, ale częściej spotyka się ten typ w fazie C1a³⁷; typ XII jest datowany podobnie, na rozwinięte stadium B2 i początki młodszego okresu rzymskiego, zwłaszcza B2/C1³⁸.

Do elementów pasa należą znalezione w grobie żelazna dwudzielna sprzączka typu G 36/37 oraz okucie pasa zbliżone do JII 3-4/5. Sprzączki tego typu, dość liczne w kulturze przeworskiej, datowane są na rozwiniętą fazę B2 oraz na fazę C1a i stanowią jeden z typów przewodnich dla horyzontu 1a grobów z bronią³⁹. Współwystępujący z nią typ okucia pasa zakończony pierścieniem i masywnym języczkiem zbliżonym formą i rozmiarami do górnej części okucia, nie ma ścisłego odpowiednika wśród typów omawianych przez R. Madydę (grupa II/3). Okucia zakończone pierścieniem i języczkiem, niekiedy szerokim, notowane są w kulturze

³¹ Liana, *Chronologia...*, tabl. IV 9.

³² T. Liana, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w miejscowości Sokółówek, pow. Radzymin*, „Wiadomości Archeologiczne” 1960, t. 27, ryc. 1 c.

³³ J. Szydłowski, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowiec*, Wrocław 1961, s. 58, ryc. 50: 4 i s. 81–82, ryc. 78: 6.

³⁴ E. Kaszewska, *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz (cz. III)*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1961, Ser. archeologiczna, t. 6, tabl. XV 2.

³⁵ T. Dąbrowska, *Grób kultury przeworskiej z miejscowości Krasusze-Gołowierzchy, pow. Łuków, a niektóre zagadnienia chronologii*, „Wiadomości Archeologiczne” 1970, t. 35, s. 289, ryc. 2: 1.

³⁶ J. Moszczyński, *Cmentarzyska kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Kutnie (stan. 2, 3, 6), woj. płockie*, [w:] *Kultura przeworska*, t. 1, Lublin 1994, tabl. IV 8.

³⁷ Kaczanowski, *Klasyfikacja grobów...*, s. 18–19.

³⁸ Tamże, s. 21–22.

³⁹ Madyda-Legutko, *Die Gürtelschnallen...*, s. 52–53; Godłowski, *The Chronology...*, s. 11–12.

przeworskiej dopiero w fazie C1a⁴⁰. Obydwa elementy garnituru pasa są dużych rozmiarów i bardzo masywne. Ponadto można zauważyć, że wachlarzowato ukształtowane, zwłaszcza w górnej części, okucie pasa odpowiada stylistycznie podobnie ukształtowanym płytkom imacza z tego samego grobu 13. Bardzo masywna jest również zapinka A 130–131, wykonana z brązu i z żelaza. Posiada szeroki grzebyk na główce i szeroki kabłąk zakończony wydatną nóżką z brązu oraz żelazną tulejką nałożoną na żelazną sprężynkę. Zapinki z grzebykiem na główce 8 serii AV rozpowszechniają się w fazie B2 i przeżywają nadal w fazie B2/C1. W rozwoju typologicznym zapinek okazy o masywnym kabłąku są młodsze od form o smukłej budowie. Większość też okazów z okresu B2/C1 wykonywana była z brązu, podczas gdy w B2 wykonywano je z żelaza⁴¹. Podobny okaz zapinki zbliżony do typu A 130 występuje w inwentarzu grobu 116 w Tarnowie⁴².

Grób 13 zawierał bardzo dobrze zachowaną popielnicę dwustożkową typu II/3 o czernionej, wyblyszczzonej powierzchni i z kolankowatym uchem, charakterystycznym dla fazy B2. Drugie naczynie, występujące w ułamkach (niekompletne) ma formę dwustożkową typu II/3 i słabo wykształcony profil. Naczynia wyżej wspomniane oraz naczynia z wcześniej opisanego grobu 18 mają cechy fazy B2 wczesnego okresu rzymskiego. Są formami dwustożkowatymi, o mniej lub bardziej wykształconym profilu, prostej linii dolnej części brzuśca i czasem na pustej nóżce, która to cecha pojawia się w fazie B2 i trwa dalej w młodszym okresie rzymskim. Charakterystyczna dla tej fazy jest popielnica z grobu 13, o czernionej powierzchni i kolankowatym uchu. Naczynia takie często występują na cmentarzyskach jako popielnice. Natomiast naczynie-popielnica z grobu 18 wydaje się być formą o cechach bliższych starszej fazie okresu wczesnorzymskiego⁴³.

Materiał porównawczy dla grobu 13 znajduje się w Choruli, grób 92 (zapinka A 132, umbo 7a, imacz J9 o wachlarzowatych płytkach wyodrębnionych z uchwytu, sprzączka G 16, ostrogi grupy I lub E 5b) datowany na młodszy odcinek B2, 1 horyzont grobów z bronią⁴⁴, w Zadowicach, grób 208 (umbo 7a, imacz J9 o trapezowatych płytkach wyodrębnionych z uchwytu, dwa groty o różnej szerokości liściach, naczynie dwustożkowe, czernione, z meandrami i trzema kolankowatymi uchami) z 1 horyzontu

⁴⁰ Madyda, *Sprzączki...*, s. 384–385.

⁴¹ Godłowski, *Materiały do poznania...*, s. 16–19; tenże, *Kultura przeworska...*, s. 93, 96.

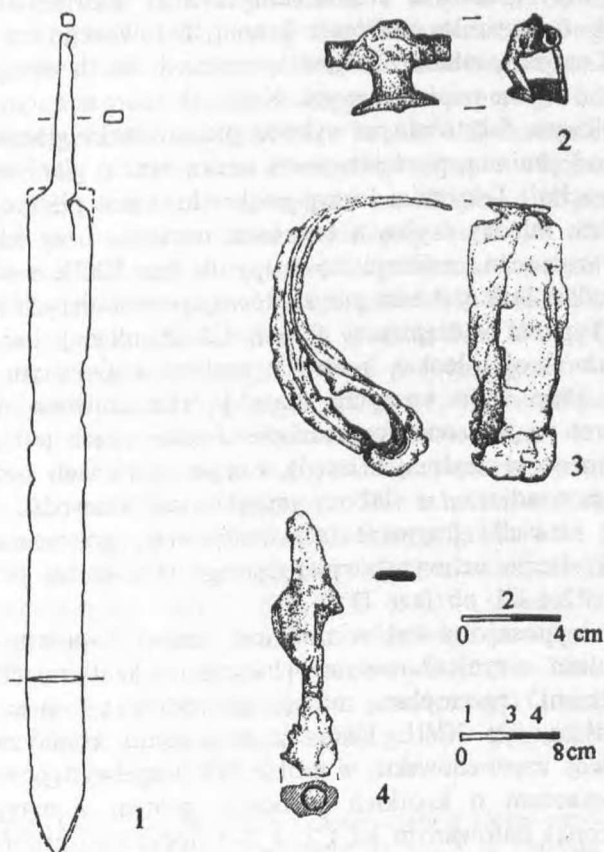
⁴² K. Godłowski, L. Szadkowska, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Tarnowie, pow. Opole*, „Opolski Rocznik Muzealny” 1972, t. 5, s. 69, 89, tabl. XLIII 5; Godłowski, *Materiały do poznania...*, s. 17, tabl. 53: 2.

⁴³ Godłowski, *Kultura przeworska...*, s. 60–73.

⁴⁴ Szydłowski, *Cmentarzysko...*, s. 81–82, ryc. 78; Godłowski, *The Chronology...*, s. 11–12, tabl. 22; Madyda-Legutko, *Die Gürtelschnallen...*, s. 48, tabl. 14, kat. 426; Ginalska, *Ostrogi...*, s. 63.

Tablica V

Kompina, woj. skierniewickie, stan. 12
 Wyposażenie grobu 13: 1 - żelazo, 2 - żelazo i brąz,
 wyposażenie grobu 18: 3, 4, 5 - żelazo

grobów z bronią⁴⁵, w Krasusze-Gołowierzchach (umbo 7a, imacz J9 o wachlarzowatych płytkach wyodrębnionych z uchwytu, dwa groty o różnej szerokości liściach, miecz typu IV/4, dwie sprzączki G 3 i G 37, okucie pasa J IV, naczynie dwustożkowate, z meandrem i kolankowatym uchem, typ II/3), datowany na koniec B2 lub B2/C1, z horyzontu 1a grobów

⁴⁵ Kaszewska, *Materiały...*, s. 203-204, 238, tabl. XIV, XV; Godłowski, *The Chronology...*, s. 11-12, tabl. 22.

z bronią⁴⁶ oraz w Kutnie, stan. 2, grób 4 (dwie zapinki A 38/39, umbo 7a odmiany I z nitami o kwadratowych główkach, imacz J9 o wachlarzowatych płytkach wyodrębnionych z uchwytu, dwa groty o różnej szerokości liściach, miecz typu III/7, ostrogi krzesłowate, sprzączka G 42, okucie pasa II/2 według R. Madydy), datowany na fazę B2b⁴⁷. Grób 13 z Kompiny należy do 4 grupy grobów z bronią (horyzont 1). Zawiera także elementy zaliczane do horyzontu 1a grobów z bronią, datowanego na fazę B2/C1.

Grób 3 z Kompiny, młodszy chronologicznie od dwóch wyżej omówionych, był także pochówkiem popielnicowym. Kości złożono w naczyniu toczonym o silnie wychylonym, facetowanym wylewie, mocno zaokrąglonym i wydatnym brzuścu, z wyodrębnioną, pierścieniową nóżką oraz o gładkiej, obustronnie czarnej powierzchni. Tektonika formy podkreślona jest plastycznym dookólnym wałeczkiem między szyjką a brzuścem naczynia oraz lekką linią rytą na stopce. Wazę można zaliczyć do grupy B, typ XXIV według H. Dobrzańskiej, jednakże brak jest tam przykładów odpowiadających egzemplarzowi z Kompiny. Typ ten występuje w fazach C2–D, między innymi w grobie 14 w Korzeniu, woj. płockie, razem z umbem kopulastym z podcięтым kołnierzem⁴⁸. Dwa inne naczynia mają profile zbliżone do esowatego i niezbyt dobrze wygładzone powierzchnie. Jedno z nich jest na niewielkiej nóżce i ma mocno wychyloną krawędź, drugie, o cechach późnorzymskich, jest bardziej przysadziście, o słabo wyodrębnionej krawędzi. W popielnicy znajdował się niewielki fragment trójwarstwowego grzebienia typu I (bez możliwości określenia uchwytu) występującego w kulturze przeworskiej od przełomu faz B2 i C1 po fazę D⁴⁹.

Pochówek wyposażony był w militaria, umbo kopulaste z podcięтым kołnierzem, imacz o rynienkowatym uchwycie i z krótkimi (?) niewyodrębnionymi płytkami (egzemplarz mocno skorodowany) oraz krótki grot o szerokim liściu, typ XVII. Umba z podciętymi kołnierzami wystąpiły w Opatowie, woj. częstochowskie, w grobie 289 (współwystępowały z mieczem typu IX/2, imaczem o krótkich płytkach, grotem z masywną tulejką, ceramiką toczoną) datowanym na C2, z 3–4 horyzontu grobów z bronią⁵⁰, oraz w Spicymierzu, woj. konińskie, w grobie 26 (współwystępowało z ima-

⁴⁶ Dąbrowska, *Grób...*, s. 286–294; Godłowski, *The Chronology...*, s. 11–12, tabl. 22; Biborski, *Miecze...*, s. 153, kat. 75; Madyda-Legutko, *Die Gürtelschnallen...*, s. 46–47, tabl. 13 i 16, kat. 546.

⁴⁷ Moszczyński, *Cmentarzyska...*, s. 214, tabl. III–IV.

⁴⁸ H. Dobrzańska, *Zagadnienie datowania ceramiki toczonej w kulturze przeworskiej*, „*Archeologia Polski*” 1980, t. 24, s. 111–112 i 139, ryc. 20.

⁴⁹ Godłowski, *Materiały do poznania...*, s. 50–51.

⁵⁰ K. Godłowski, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Opatowie, pow. Kłobuck, w 1957 r.*, „*Sprawozdania Archeologiczne*” 1960, t. 9, s. 34, ryc. 1: 1–4, 6 (datowany na 2 poł. III lub IV w.); tenże, *The Chronology...*, s. 13, tabl. 22; Biborski, *Miecze...*, s. 89, 90–91, kat. 289.

czem o lekko rozchylonych płytkach i ceramiką)⁵¹. Egzemplarz z Opatowa ma bardzo szerokie brzegi i wysoko wysklepioną pokrywę, natomiast ten ze Spicymierza ma pokrywę półkolistą, stosunkowo płaską. Umbo z Kompiny reprezentuje odmianę pośrednią o pokrywie półkolistej, nieco wyżej wysklepionej pośrodku. Groty typu XVII występują najwcześniej w rozwiniętej fazie B2, w większości jednak pochodzą z fazy C1 i rzadko występują w fazie C2⁵². Grób 3 z Kompiny zawiera elementy 7 grupy grobów z bronią (horyzontu 3 datowanego na fazę C2 młodszego okresu rzymskiego).

Wyróżnione przez K. Głodkowskiego horyzonty grobów z bronią⁵³ zastąpione zostały przez grupy grobów z bronią⁵⁴. Dokonana zmiana miała ułatwić porównanie z systemem chronologicznym J. Ilkjaera, który zaproponował podział elementów uzbrojenia na 12 grup (od początku okresu rzymskiego aż po wczesny okres wędrówek ludów)⁵⁵. Obszar kultury przeworskiej szczególnie nadaje się do analiz porównawczych ze Skandynawią. Z systemem Ilkjaera równoległe są grupy grobów 3–5 (B2–C1a) i częściowo grupa 6, odpowiadające skandynawskim grupom 2–5. Dawniejsze horyzonty 1, 1a, 2, 2a pokrywają się z wyróżnionymi grupami grobów 4–6 z kultury przeworskiej. Synchronizacja późniejszych grup jest trudniejsza ze względu na zmiany w obrzędowości w kulturze przeworskiej, dawny horyzont 3 odpowiada aż około pięciu, od 6 do 10, częściowo 11, grupom Ilkjaera⁵⁶.

W nowym chronologicznym ujęciu grobów z bronią w kulturze przeworskiej, zaproponowanym przez K. Godłowskiego, groby 13 i 18 z Kompiny mieszczą się w grupie 4, datowanej na młodsze stadium fazy B2 (czasy Hadriana i Antoninusa Piusa, 117–161 r. n.e.)⁵⁷. Grupa ta pokrywa się horyzontem 1 grobów z bronią. Inwentarz obydwóch pochówków, wprawdzie bardzo zbliżony, wykazuje pewne różnice stylistyczne. Niektóre elementy wyposażenia z grobu 13 nawiązują do przejściowej fazy B2/C1a. Grób 3 z Kompiny zalicza się do grupy 7 (7b) grobów z bronią datowanej na

⁵¹ A. Kietlińska, T. Dąbrowska, *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spicymierz, pow. Turek*, „Materiały Starożytne” 1963, t. 9, s. 170, tabl. XXVII 1.

⁵² Kaczanowski, *Klasyfikacja grotów...*, s. 24.

⁵³ Godłowski, *The Chronology...*

⁵⁴ Godłowski, *Zmiany w uzbrojeniu...*; tenże, *Die Chronologie der jüngeren...*; tenże, *Die Chronologie der germanischen Waffengräber in der jüngeren und späten Kaiserzeit*, [w:] *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Acten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg a. d. Lahn, 20. bis 24. Februar 1994*, „Veröffentlichung des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg”, Bd. 8, Lublin–Marburg, s. 169–178.

⁵⁵ J. Ilkjaer, *Illerup Ådal. Die Lanzen und Speere*, Jutland Archaeological Society Publications 25 (1–2), Aarhus 1990, s. 257–325.

⁵⁶ Godłowski, *Die Chronologie der germanischen...*, s. 169–170; za podstawę rozważań posłużyło ponad 250 zespołów grobowych, przynajmniej z 3–4, lub więcej, charakterystycznymi cechami datującymi.

⁵⁷ Godłowski, *Zmiany w uzbrojeniu...*, s. 72, 75, 80–82.

fazę C2, związanej już z fazą C1b i występującej prawdopodobnie w kolejnej fazie C3 (do pierwszych dziesięcioleci IV w.)⁵⁸. Na podstawie nielicznego materiału grobowego K. Godłowski wydzielił podgrupę 7a, pozostały materiał odpowiadający dawnemu horyzontowi 3, przydzielił podgrupie 7b⁵⁹.

Przedstawione wyżej trzy zespoły grobowe zawierające broń nie zmieniają w zasadniczy sposób dotychczasowych ustaleń. Nowe materiały zwiększają natomiast możliwości porównawcze, zwłaszcza jeśli chodzi o zespół najmłodszy, w związku z wyraźnie zaznaczającym się zjawiskiem ograniczania wyposażania wojowników w broń w młodszym okresie rzymskim.

Katedra Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego

Lubomira Tyszler

GRAVES WITH WEAPON AT THE PRZEWORSK CULTURE CEMETERY
IN KOMPINA, SKIERNIEWICE PROVINCE

Three graves with weapon (3, 13, 18) at the Przeworsk culture cemetery in Kompina, site 12 are the subject of this article.

The graves are furnished with military elements such as swords, spearheads, elements of shield and some other things, e.g. earthenware. The graves nos 13 and 18 are dated to the phase B2 (1st horizon of graves with weapon) whereas grave 3 to the phase C2 (3rd horizon of graves with weapon). The grave no 13 is connected with beginning of the transitional phase B2/C1 (1a horizon of graves with weapon).

The first of two graves belong to the group 4 (Hadrian's and Antoninus Pius' time) while the latter to the group 7 (dated from the decline of the 1st half of the 3rd to the 1st decades of the 4th century) in new chronological system of graves with weapon (K. Godłowski 1992, 1994).

The purpose for this paper is to assess new comparative materials for researchers-arm specialists.

⁵⁸ Tamże, s. 74.

⁵⁹ Godłowski, *Die Chronologie der germanischen...*, s. 170, tabl. 1: 51–57 (7a) i 58–69 (7b).